

У виданні вміщено протоколи засідань особливої «трійки» управління НКВД Ленінградської області з постановою про розстріл в'язнів, серед яких багато вихідців з України; матеріали тюремних справ в'язнів та відомості про їх оперативну розробку; спогади в'язнів, які вижили. Частину документів подано у фотокопіях.

Видання дає змогу познайомитися з табірним існуванням, настроями, висловлюваннями в'язнів-політичних діячів, діячів науки, літератури, мистецтва М.Любченка, О.Шумського, П.Солодуба, С.Семка, М.Яворського, М.Слабченка, С.Рудницького, Й.Гермайзе, М.Зерова, Б.Плужника, Леся Курбаса, М.Куліша, О.Слісаренка, Гео Шкурупія, Г.Епіка, М.Ірчана та інших.

Документи свідчать про тих в'язнів, хто народився або проживав на східному Поділлі - С.Вікула, О.Ганджу, П.Железняка, Я.Ковальчука, І.Корсовецького, М.Кошкарьова, (Кошканя), Ю.Манкевича, І.Печенюка, О.Рублевського, В.Хуторянського, Б.Нейманова-Неймана, А.Бенедика, Г.Березовського, І.Лозінського, Т.Перебийноса, В.Шиманського, І.Пушкаря, К.Андрієвського, М.Левковича, Ф.Побережного, Р.Серафінюка, В.Сапожнікова, С.Кучерука, Т.Кушніра, О.Бабенка, І.Опольського, І.Дорожного-Міненка, О.Паламарчука, М.Нарушевича.

Отже, рецензоване видання має важливе значення для вивчення історії України 20-30-х рр. ХХ ст. Опубліковані в ньому документи та науково-аналітична розвідка В.Пристайка, О.Пшеннікова, Ю.Шаповала сприяють подальшому дослідженню цього важливого і складного періоду вітчизняної історії.

О.В.Зінько, Ю.А.Зінько

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ НА ПОДІЛЛІ (20-30-ТІ РР. ХХСТ.)
/АВТ. КОЛЕКТИВ: В.Ю.ВАСИЛЬЄВ, С.Л.КАЛИТКО, П.М.КРАВЧЕНКО,
Р.Ю.ПОДКУР. – ВІННИЦЯ, ЛОГОС, 1999. – 247С./

В умовах демократичних перетворень, які відбуваються в Україні 90-х років, черговою перемогою розвитку джерелознавства є публікація великої кількості документів і матеріалів, які довгий час приховували сторінки політичних репресій 20-х – 30-х рр. ХХ ст. та мали гриф “Таємно”. Рецензоване нами видання дає можливість проаналізувати й осмислити причини, форми і механізми здійснення політичних репресій у Вінницькій області в 20-х – 30-х роках, що було одним з центральних завдань авторського колективу.

Науковий інтерес викликає той факт, що автори не тільки здійснили публікацію нових архівних документів, більшість яких виявлено в Державному архіві Вінницької області, а й здійснили глибоку аналітичну роботу, що дало їм можливість висловити думки щодо проблем репресивно-каральної політики комуністичного режиму на території області. Цим автори вийшли далеко за рамки власне збірника документів, виконавши оригінальне авторське дослідження.

Грунтовний аналіз причин репресій в Україні міститься в статті В.Васильєва, керівника колективу, у якій, окрім конкретного фактичного матеріалу, змальована специфіка репресивної політики сталінського режиму на Поділлі, викликана рядом політичних, економічних, соціальних і національних факторів.

Заслугує на увагу система приміток, які помістили автори у кінці документів. Вони вміщують як інформативний матеріал про осіб, що згадуються в тому чи іншому документі, так і дають пояснення окремим подіям, які мали місце в 20-30-х роках. Крім того, примітки дають можливість читачеві більш глибоко зрозуміти процеси проведення репресивної політики, звернути увагу на головні події того драматичного періоду в історії Поділля. Це підтверджує великий обсяг проведеної науково-дослідної роботи авторами збірника. Не маючи можливості отримати бажаний доступ до чекістських матеріалів, що зберігаються в архівах Служби безпеки України та Федеральної служби безпеки Російської Федерації, автори пішли шляхом створення комп'ютерної бази даних на репресованих за політичними мотивами громадян Вінницької області. В результаті

шестирічної роботи в банк даних (поки що неповних) увійшли відомості про 31121 чоловіка.

Робота включає 105 документів, які розміщені за хронологічним принципом. Автори згрупували їх у чотири розділи, якими підтверджують свою прихильність до точки зору, що здійснення політичного курсу під керівництвом компартії завжди являло собою певну суміш поєднання правових ідей та державного терору як умови виживання режиму. Автори переконані, що причини масового терору крилися в політиці Й.Сталіна та його найближчого оточення. Таким чином вони визначилися в рамках тридцятирічної суперечки світової радянології про співвідношення централізованості та стихійності в здійсненні масових політичних репресій та “антинаціоналістичного” забарвлення репресій в Україні.

В першому розділі “Репресії на Поділлі в період “воєнного комунізму” (1920-грудень 1922 рр.)” автори подають документи та постанови, які засвідчують фактичне продовження громадянської війни в кінці 1920 року, підтверджують незадоволення значної частини населення політикою “воєнного комунізму”, що змушувало більшовицький режим запроваджувати воєнний стан, надавати диктаторські повноваження місцевим органам радянської влади аж до розстрілів громадян, спалювання сіл, використання системи заручництва. Владні настанови законодавчо закріплювали насильницькі, репресивні форми та методи політичного управління в Україні, в тому числі й на Поділлі, де влада зіткнулася з проблемою відсутності владних структур, які підтримували б непопулярну політику серед населення.

В розділі публікуються накази губернської військової наради, командирів військових частин, ударних трійок по боротьбі з бандитизмом, які свідчать про широке застосування репресій у боротьбі з селянством, яке не бажало співробітничати з новою владою, не виконувало продрозкладку. Ці документи свідчать, що терор був головним засобом досягнення мети насадження більшовицького режиму на Поділлі.

В наступному розділі “Репресії на Поділлі у період непу та сталінської революції “згори” (1923-1934 рр.)” подаються документи та матеріали, які характеризують продовження репресивної політики правлячого режиму в роки непу, колективізації та голодомору 1932-1933 рр. Вони підтверджують висновок авторів збірника, що неп не був стратегічним курсом на встановлення громадянського миру в суспільстві, як і відносна відмова від “воєнно-комуністичних” методів діяльності більшовиків. Підтвердженням цього була політична практика, в якій насильство і репресії були первинними в боротьбі з антиколективізаційними виступами в країні, в тому числі і на Поділлі. Жорстоко придушуючи виступи, ГПУ УСРР провело першу заплановану масову депортацію селянства у віддалені райони країни.

Документи й матеріали підтверджують гостру кризу у відносинах влади й суспільства, свідчать про спроби “вичистити”, виселити всі “класово-ворожі елементи” з прикордонної області. Велика кількість людей попадала в число міфічних контрреволюційних організацій з одного боку, а з іншого - вмирала з голоду через виконання Вінницькою областю величезних державних планових завдань. Жорстокі судові репресії застосовувались проти селян, які задля фізичного виживання йшли на так зване розкрадання – “колоскові справи”. Документи свідчать, що селян за такі дії карали як політичних злочинців, засуджуючи до 8-10 років тюремного ув'язнення чи до розстрілу.

Документи розділу “Підготовка та здійснення “великого терору” у Вінницькій області (1935-1938рр.)” дозволяють читачеві “побачити” внутрішні механізми проведення депортацій, діяльність партійно-радянських структур, органів НКВД. До категорії депортованих попадали всі “політично неблагонадійні” з погляду місцевої влади, готувався “резерв” господарств, що підлягали депортації, серед яких переважали етнічні поляки та німці.

Мовою документів висвітлюються різнобічні аспекти проведення репресій як у різних верствах суспільства, так і в партійно-радянських структурах, коли й самі кати і донощики часто ставали жертвами.

Підтвердженням того факту, що репресії продовжувались і в наступні роки, є публікації документів останнього розділу "Механізми проведення масових репресивних операцій Вінницьким обласним УНКВД весною 1938 р.". Документи цього розділу вже були опубліковані О.Лошицьким в журналі "3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ". Автори збірника пішли на передрук вже опублікованих документів, виходячи з міркування необхідності аналізу діяльності Вінницького обласного УНКВД періоду проведення масових репресій в 1938 р. Для цього використовуються витяги документів, що ввійшли до архівно-слідчої справи колишнього начальника Вінницького обласного УНКВД І.М.Корабльова.

Документи свідчать, що між відділами існувало своєрідне змагання щодо досягнення більш високих показників щодо зізнання в різних "антирадянських злочинах", бо щоденно ввечері Корабльову доповідали про хід проведення масових операцій і кількість тих, хто визнав себе винним. Особливо вказувалось на численні формування шпигунських резидентур польської та німецької розвідок. Виявляється, що до арешту осіб цих категорій вимагалось менше матеріалів, ніж для арешту інших національностей. Тобто, роблять висновок автори збірника, існував національний підхід, який прищеплювали керівні директиви НКВД СРСР та НКВД УРСР, хоча він і не був визначальним у всі періоди проведення політичних репресій.

Вражаючими є факти досягнення лімітів на арешти та репресії, коли при ліміті області у розмірі 3400 чоловік, заарештовано було в квітні 1938 року 2500 осіб. Для того, щоб виконати ліміт, Корабльов попросив управління НКВД УРСР виділити йому додатково 300-500 чоловік, після чого Вінницьке управління отримало дозвіл розстріляти ще 400 чоловік. Повністю ліміт був виконаний тільки в травні місяці. Всього протягом весни 1938 року було репресовано 3448 чоловік, що перевищувало запланований ліміт на 48 чоловік.

Завершується збірник статтею начальника відділу реабілітації Військової прокуратури Центрального регіону України полковника юстиції А.І.Амонса "Винницкая трагедия. Факты и комментарии", в якій акцентується увага на історії отримання документів та матеріалів масових репресій вінничан в роки "успішного" будівництва соціалізму в СРСР.

Збірник виграє і від аналітичних статей, які відкривають кожний розділ, даючи загальну характеристику документів, акцентуючи увагу читача на найбільш важливих моментах.

На нашу думку, проведене наукове дослідження є цінним джерелом для вивчення репресивно-каральної політики комуністичного режиму на території області з одного боку, та викладенням точок зору вінницьких дослідників цієї проблематики з іншого, що має наукове значення для сучасної історіографії.

М.М.Кравець

ХОЛМЩИНА І ПІДЛЯШШЯ. ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ. К., РОДОВІД, 1997. – 384 С.

Холмщина і Підляшшя - споконвічні українські землі. Вони входили до складу Київської Русі. Та через складні політичні обставини були відірвані від основної частини українських земель. Усе ж протягом сторіч підтримували з ними економічні і духовні зв'язки. Це знайшло свій вияв, зокрема, в єдиній українській культурі.

У рецензованій монографії великий авторський колектив, очолюваний Валентиною Борисенко, дослідив цілий ряд важливих історико-етнографічних проблем Холмщини й Підляшшя.